

УДК 351.746.1

СУЧАСНА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Чеховська М.М., д. е. н.,
доцент, завідувач кафедри національної безпеки
Національна академія Служби безпеки України

У статті надається огляд безпекової ситуації, що передувала збройній агресії Російської Федерації проти України, визначаються стратегічні засади розвитку сектору безпеки і оборони, а також наголошується на активізації співробітництва країн Балто-Чорноморського регіону.

Ключові слова: національна безпека України, загрози, ризики, сектор безпеки і оборони, збройна агресія, Російська Федерація, Балто-Чорноморський регіон.

В статье предоставлен обзор ситуации в сфере национальной безопасности, которая предшествовала вооруженной агрессии Российской Федерации против Украины, определяются стратегические основы развития сектора безопасности и обороны, а также обосновывается необходимость активизации сотрудничества стран Балто-Черноморского региона.

Ключевые слова: национальная безопасность Украины, угрозы, риски, сектор безопасности и обороны, вооруженная агрессия, Российская Федерация, Балто-Черноморский регион.

Chekhovska M.M. MODERN SECURITY POLICY OF UKRAINE

This article provides an overview of the security situation that preceded the armed aggression of Russia against Ukraine, defines the strategic principles of security and defense sector, and emphasizes the increased cooperation of the Baltic-Black Sea region.

Key words: national security of Ukraine, threats, risks, security and defense sector, armed aggression, Russia, the Baltic-Black Sea region.

Постановка проблеми. Анексія Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та її військова агресія в окремих районах Донецької та Луганської областей виявила низку протиріч між діючими нормативно-правовими актами та управлінськими рішеннями на рівні держави. Зокрема, недодержання норм Конституції України щодо неможливості розташування на території країни іноземних військових баз призвело до анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією за сприяння так званих «зелених чоловічків», які склали основу Чорноморського флоту Російської Федерації. Неуважне ставлення до змісту доктринальних документів сфери національної безпеки, нехтування принципами оборони держави змусило не лише кардинально переглянути загрози національній безпеці та напрями державної політики з питань національної безпеки, а й розпочати будівництво сучасного та ефективного сектору безпеки і оборони України.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідженню проблем національної безпеки приділялася увага таких українських вчених, як В.П. Горбулін, О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань, Г.В. Новицький, Г.П. Ситник тощо. Враховуючи умови сьогодення, питання національної безпеки розглядаються здебільшого з призми відновлення територіальної цілісності, підвищення обороноздатності країни, реформування системи державного управління тощо. Питання вивчення та аналізу ситуації, що склалася, причин її виникнення, підходів щодо мінімізації ризиків настання криз у майбутньому не мають на сьогодні системного характеру.

Метою написання статті є визначення перспективних стратегічних пріоритетів та викликів, що можуть бути притаманні сфері національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. З моменту отримання незалежності Українська держава так чи інакше стикалася із загрозами та викликами національним інтересам та національній безпеці. Здебільшого зазначені загрози мали характер, загальний для всіх країн світу, зокрема розвідувально-підбивна діяльність іноземних спеціальних служб, нелегальна міграція, поширення міжнародного тероризму. Безперечно, були також суто національні, характерні саме для нашої країни, загрози.

Так, в Законі України «Про основи національної безпеки України», який діє з червня 2003 року, в системі загроз національним інтересам і національній безпеці держави визначаються спроби втручання у внутрішні справи нашої країни з боку інших держав, а також незавершеність договірно-правового оформлення і недостатнє облаштування державного кордону України. Разом з цим, не зважаючи на визнання у той час Російської Федерації стратегічним партнером України, періодичними були російсько-українські торговельно-економічні та газові війни, тобто здійснення північним сусідом активного економіко-політичного тиску на внутрішню та зовнішню політику української держави. Крім того, невирішеною залишалась невизначеність державного кордону України не лише з Російською Федерацією, а й з її сателітом Республікою Білорусь та тією частиною Республіки Молдова, а саме Придністровським регіоном, що на початку 1990-х років за підтримки Росії проголосив себе незалежним.

Крім того, серед напрямків державної політики з питань національної безпеки зазначалася необхідність дотримання угод щодо тимчасового розташування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, що цілком не відповідало статті 17 Кон-

ституції України, адже «на території України не допускається розташування іноземних військових баз», і в певний момент послугувало відправною точкою для анексії Автономної Республіки Крим [1; 5, с. 9]. Безумовно, зазначені елементи були лише складовими процесу, що призвів до російської окупації Автономної Республіки Крим та розв'язаної Росією воєнної агресії на сході України.

Про неможливість у сучасних умовах абсолютно утаємничити свої, у тому числі агресивні, дії, доводить специфічна діяльність засобів масової інформації та провідних аналітичних структур. Так, Bank of America було підготовлено звіт по основним ризикам у 2014 році, сформованим у попередньому 2013 році, для країн, що розвиваються [6]. Зокрема, для України суттєвими мали стати ризики, пов'язані із так званим «фактором Росії», тобто можливими змінами в уряді Російської Федерації, які були ймовірні після Олімпіади-2014 у Сочі, а також ризики, що формувалися у відношеннях між Європейським союзом, Україною та Росією. У цілому можна зазначити, що прогнози отримали свою реалізацію, але з певними корективами, вкрай негативними для України.

Крім того, ще у листопаді 2013 року міністр оборони Російської Федерації Сергій Шойгу у своєму виступі офіційно заявив, що головними ворогами країни є міжнародний тероризм, події в Афганістані та наближення НАТО до кордонів Росії [8]. Іншими словами, ймовірність після Революції Гідності вступу України до НАТО також слугувала для керівництва Росії додатковою аргументацією для воєнної агресії.

В результаті відбулася анексія Російською Федерацією Автономної Республіки Крим у березні 2014 року та її військова агресія в окремих районах Донецької та Луганської областей з квітня того ж року, що призвело до значних втрат людських життів, втрати територіальної цілісності держави, руйнування виробничої інфраструктури, збитків господарської діяльності громадян, підприємств та організацій.

На сьогодні Україна, зважаючи на консолідацію суспільства та всебічну міжнародну підтримку, оновила не лише правову базу безпекового середовища, а й почала відновлення сил безпеки та оборони.

Так, відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», затвердженої Президентом України у січні 2016 року, впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід нашої країни на провідні позиції у світі має здійснюватися за векторами розвитку, безпеки, відповідальності та гордості. Передбачається, що за зазначеними векторами буде реалізовано 62 реформи та програми розвитку, зокрема реформа системи національної безпеки та оборони, антикорупційна реформа, реформа правоохоронної системи, реформа оборонно-промислового комплексу.

Зважаючи на військову агресію Російської Федерації на сході країни та анексію нею Автономної Республіки Крим, першочерговою є реалізація саме реформ системи національної безпеки та оборони. У зазначеному напрямку здійснюються доктринальне та ре-

сурсне забезпечення вказаної реформи. Так, Президентом України затверджено Стратегію національної безпеки України у травні 2015 року, нову редакцію Воєнної доктрини України у вересні 2015 року, Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України та Стратегію кібербезпеки України – у березні 2016 року. На черзі – розробка та затвердження концептуальних та програмних документів розвитку складових сектору безпеки і оборони, а також затвердження Стратегічного оборонного бюлетеня України.

Стосовно ресурсного забезпечення ефективної діяльності сектору безпеки і оборони України у сфері забезпечення національної безпеки відзначимо такі його складові, як фінансове забезпечення, людський та оборонно-промисловий потенціали. Зокрема, відповідно до Стратегії національної безпеки України її реалізація потребує щорічного спрямування на бюджетне фінансування сектору безпеки і оборони України не менше 5 відсотків від валового внутрішнього продукту [2]. У той же час, як наголошується у Воєнній доктрині України, загальний обсяг видатків на оборону має становити не менше 3 відсотків запланованого обсягу валового внутрішнього продукту на відповідний рік [3]. На забезпечення розвитку оборонно-промислового комплексу Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України передбачено 0,5 відсотка валового внутрішнього продукту [4].

Людський потенціал, а саме чисельність Збройних Сил України на сьогоднішній день складає до 250 тисяч осіб [12]. Зважаючи на неоднозначність Воєнної доктрини Російської Федерації як елементу реагування на подальшу конфронтацію відносин із цією країною, варто звернутися до досвіду Республіки Естонія щодо формування добровільних оборонних організацій. Адже саме добровольці разом із військовослужбовцями стали на захист територіальної цілісності та незалежності нашої країни на початку збройної агресії Російської Федерації. Долучення загальнонаціональних добровільних оборонних організацій до складу сил оборони України у кризових ситуаціях, що загрожують національній безпеці, та в особливий період, у подальшому лише збільшить оборонні можливості нашої країни.

Оборонно-промисловий потенціал України на сьогоднішній день почав своє відновлення, так само як і Збройні Сили України. Зокрема, у Стратегії національної безпеки України наголошується, що під час забезпечення національної безпеки України має відбуватися забезпечення економічної безпеки шляхом забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії; розвитку оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації [2]. Крім того, завданням у сфері підвищення обороноздатності держави є підготовка її до відсічі збройної агресії, підвищення здатності, зокрема, оборонно-промислового комплексу до функціонування в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, та особливого періоду [2].

В цілому події в Автономній Республіці Крим і на сході України переконають, що система забезпечення національної безпеки України, в тому числі її воєнної безпеки, не враховує особливостей війн нового типу, зокрема зростання ролі політичних, економічних, інформаційних та інших невоєнних засобів боротьби [7]. Зазначимо, що лише у Стратегії національної безпеки України вказується, що Російською Федерацією, крім збройної агресії, проти нашої країни здійснюється чотири типи війн: торговельно-економічна, інформаційно-психологічна, інформаційна та гібридна війни.

Зважаючи на зазначене, наголосимо, що ще у 60-ті роки ХХ століття колишнім полковником Генерального штабу часів Російської імперії Євгеном Месснером було розроблено концепцію так званої «всесвітньої заколотвійни». Є. Месснер вважав, що з часом прийде епоха некласичних воєн, елементами якої будуть повстанство, партизанство, глобальний тероризм та ідеологічні диверсії. Так, поєднання вказаних елементів із «плутаниною ідеологій, безідейної злоби, принципового протесту і принципового буйства» він назвав «заколотвійною» і зазначав: «Воювання повстанцями, диверсантами, терористами, саботажниками, пропагандистами прийме в майбутньому величезні розміри... Насильство (залякування і терор) та партизанство – головна зброя цієї війни» [9, с. 248]. У своїх роботах «Заколот – ім'я третьої світової» та «Всесвітня заколотвійна» Є. Месснер, окрім напрямів реалізації сформульованої ним заколотвійни, наголосив на заходах протидії їй. Так, необхідним є визнання факту війни та надання ворогу швидкої та рішучої відсічі; створення міждержавного об'єднання для боротьби із противником, у тому числі створення спільної професійної армії; проведення активних психологічних операцій для залучення на свою сторону як власних громадян, так і громадян країни-агресора, що є найбільш дієвим шляхом боротьби, на думку Є. Месснера [10]. Крім того, Є. Месснер зазначав, що перемога можлива лише «народними масами та методами психологічної війни», адже все залежить від «сили або слабкості духу у народу» [11].

У середньостроковій перспективі, відповідно до Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, увагу варто приділяти такій загрозі, як руйнування системи міжнародної безпеки внаслідок агресивних дій Російської Федерації, зокрема можливості виникнення воєнного конфлікту між державами-членами НАТО та Російською Федерацією як ілюстрації останньою прикладу неефективності світових безпекових структур. Про ймовірність зазначеного свідчить поява в одній з країн НАТО, а саме Латвійській Республіці, скандально відомого британського журналіста з російських телеканалів «Russia Today» та «Звезда» Грема Філліпса. Знайомими фразами про підтримку фашизму він 16 березня поточного року прокоментував учасників ходи легіонерів Waffen-SS у Ризі, а до того, починаючи з квітня-травня 2014 року, розповідав про прихід так званої «русської весни» на Донбасі, у подальшому пропагандуючи діяльність маріонеткових ква-

здержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей. В умовах збільшення фактів порушень з боку Російської Федерації повітряного простору країн Балтії активізація пропагандистської роботи російських мас-медіа має викликати більш рішучу протидію з боку, зокрема Республік Естонія і Латвія.

Не лише фактична діяльність сил та засобів негативного впливу Російської Федерації на міжнародну обстановку обумовлює необхідність реалізації комплексу певних заходів із попередження та недопущення дестабілізації або погіршення

Зазначимо, що Президент РФ В.В. Путін 25 грудня 2014 року затвердив нову редакцію Військової доктрини Російської Федерації, яка стала своєрідною реакцією на зростання потенціалу НАТО та революційні події, що відбувалися на території нашої держави.

Грунтовний та послідовний аналіз документу засвідчив, що, на відміну від положень 2010 року, оновлена Військова доктрина носить оборонно-наступальний характер та становить загрозу національній безпеці України. Зокрема, чималу стурбованість української спільноти викликала новація Доктрини, пов'язана із застосуванням збройних сил для захисту громадян Російської Федерації за її межами. Так, відповідно до статті 22 Військової доктрини «Російська Федерація вважає правомірним застосування Збройних Сил, інших військ і органів для відбиття агресії проти неї та (або) її союзників, підтримки (відновлення) миру за рішенням Ради Безпеки ООН, інших структур колективної безпеки, а також для забезпечення захисту своїх громадян, які перебувають за межами Російської Федерації, відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів Російської Федерації» [13]. Двозначність новацій не викликає сумнівів у тому, що захист громадян Російської Федерації від збройного нападу на них можна інтерпретувати як привід до військового вторгнення у будь-яку суверенну країну. Іншими словами, завдяки спланованим діям військових сил можлива незаконна інтервенція у ті регіони України, які Росія вважає зонами своїх національних інтересів. Безсумнівно, анексія АР Крим та гібридна війна на Донбасі є прямими свідченнями застосування Кремлем дещо адаптованих положень про захист Росією своїх громадян за її межами. В умовах постійної дестабілізації соціально-політичної ситуації не існує ніяких гарантій, що Росія не намагатиметься на цій основі повністю підпорядкувати політику Української держави своїм інтересам і навіть спровокувати розпад України.

Крім того, у розділ зовнішніх небезпек Військової доктрини Російської Федерації уперше потрапили такі процеси, як дестабілізація обстановки в окремих державах і регіонах та підрив глобальної і регіональної стабільності, а також «встановлення в державах, суміжних з Російською Федерацією, режимів, у тому числі в результаті повалення легітимних органів державної влади, політика яких загрожує інтересам Російської Федерації» [13]. Ці пункти Доктрини безпосередньо стосуються ситуації,

що склалася на території України, і ще раз підтверджують неоднозначність проголошення Росією положень. Іншими словами, незважаючи на те, що сусідня держава спричинила найбільшу загрозу за всю новітню історію незалежності України, вона поступово намагається створити законодавче підґрунтя для своєї нинішньої та подальшої протиправної діяльності. Доречно зазначити, що своїми діями Російська Федерація, безумовно, створює реальну загрозу національній безпеці України, перешкоджаючи повноцінному функціонуванню Української держави в міжнародно визначених кордонах.

Серед загрозливих для національної безпеки України положень Військової доктрини Російської Федерації необхідно також відзначити розгортання військових контингентів іноземних держав на територіях країн, що мають спільні з Росією державні кордони, а також територіальні претензії до РФ. Іншими словами, намагання України повернути анексовані Росією території беззаперечно будуть розглядатися як воєнні небезпеки із відповідними наслідками.

На тлі збройної агресії Російської Федерації проти України, її неоднозначної Военної доктрини, особливої актуальності набуває дискусія щодо створення зацікавленого кола країн, що будуть не лише співпрацювати у військовій сфері та сфері захисту спільних кордонів, а й будуть форпостом європейської безпеки. Так, останнім часом підвищується увага до більш дієвого співробітництва країн Балто-Чорноморського регіону в усіх сферах міжнародної діяльності.

Як відомо, до країн Балто-Чорноморського регіону географічно відносяться Німеччина, Данія, Швеція, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Росія, Румунія, Болгарія, Туреччина, Грузія, Україна. Протягом тривалого часу спостерігалось певне розмежування Балтійських та Чорноморських країн, адже деякі з них, зокрема Німеччина, Данія, Туреччина, здебільшого виступали спостерігачами суспільно-політичних процесів у регіоні.

Дослідники наголошують, що історія Балто-Чорноморських зв'язків сягає середньовіччя. Грунтовні праці щодо розробки Балто-Чорноморської геополітичної концепції почали з'являтися лише наприкінці XIX – на початку XX століття і пов'язані, зокрема, із дослідженнями Президента Української Народної Республіки Михайла Грушевського. Другий етап активізації Балто-Чорноморського співробітництва розпочався вже після отримання Україною незалежності. На сьогодні перспективним передбачається співробітництво в регіоні Центральної і Східної Європи, зокрема співробітництво з Польщею та країнами Балтії, а також співробітництво в Чорноморському регіоні. Мова не йде про окреме об'єднання країн, але вирішуючи нагальні питання, зокрема соціально-економічного, військово-технічного, культурологічного характеру, безперечно між ними має відбуватися певна консолідація за широким колом питань.

Зокрема, лише на умовах паритетної, партнерської співпраці між країнами Балто-Чорноморського регіону можлива ефективна проти-

дія збільшенню потоків нелегальної міграції, наркоторгівлі, мінімізація проявів протиправної терористичної діяльності, зокрема з боку так званої «Ісламської держави». Позитивним результатом зазначеної співпраці, безумовно, буде економічне зростання країн регіону, формування міжетнічної толерантності у суспільстві тощо.

Висновки. Таким чином, цілий ряд факторів, у тому числі глобального геополітичного характеру, до яких також можна віднести довгостроковий характер російської загрози, впливатиме на національну безпеку України. Зазначене також пов'язано з тими змінами, що відбуваються у політичній та економічній сферах країн-лідерів і країн-сусідів України. У подальшому, на нашу думку, варто приділяти більше уваги проведенню аналітичних досліджень щодо розвитку сусідніх країн та впливу можливих наслідків глобальних процесів на подальший розвиток України, попередження та нейтралізації їх негативних рис.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. Указ Президента України про затвердження Стратегії національної безпеки України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran14#n14>.
3. Указ Президента України про затвердження Военної доктрини України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/paran17#n17>.
4. Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>.
5. Конституція України : чинне законодавство станом на 01 жовтня 2015 р. – К. : Алтера, 2016. – 80 с.
6. Bank of America підготував отчет по 10 ключевым рискам для экономик развивающихся рынков на 2013 год [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forum.aforex.ru/profiles/blogs/10-2014>.
7. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К. : НІСД, 2014. – 148 с.
8. Шойгу назвал НАТО и терроризм главными врагами России [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://fedpress.ru/news/polit_vlast/news_polit/1383995888-shoigunazval-nato-i-terrorizm-glavnymi-vragi-rossii.
9. Требін М.П. Україна перед воєнними викликами сучасності / М.П. Требін // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 4(23). – С. 246–251.
10. Рязанов О. Евгений Месснер : Теория «третьей мировой...» / О. Рязанов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bratishka.ru/arhiv?2007_1_13.php.
11. Мясников В. Мятаж – имя 3-й мировой войны. Изучая наследие Е. Месснера / В. Мясников [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.centrasia.ru/newsA.php.
12. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412>.
13. Военная доктрина Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>.